

Murat Belge ile Mülâkat

Emrah Akkurt

Kemalizmi kısaca tanımlayabilir misiniz?

Kemalizmi tanımlaması oldukça zor. Çünkü, bir ideoloji değil, çok pragmatik bir yaklaşım. Pragmatik derken, karşılaştığı sorunlara göre biçim almış, iç tutarlılık arayışı olmayan bir düşünce tarzı ve bunlar Kemalizmin tanımlanmasını zorlaştırıyor. Hem kapitalist hem devletçi...Günümüzde de hâlâ Kemalizmi tanımlama probleminin devam etmesi, onun, teorik bir omurgaya sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Ancak, geniş bir çerçeveye içinde tanımlarsak, Kemalizm bir Türk milliyetçiliği formudur. Türk milliyetçiliğinin aldığı biçimlerden biridir. Yüz yıl sonu, yüz yıl başı, oldukça kritik bir dönemde benzerlerine rastlayabileceğimiz ulus devletçi, batılılaşmacı bir harekettir.

İletişim Yayınları'ndan çıkan Kemalizm adlı kitapta Mustafa Kemal'in bir doktrin oluşturma peşinde olmadığından, ancak epigonları tarafından Mustafa Kemal'in ortaya koyduğu ilkelerin bir doktrin hâline getirilip, otoriter yönetimin temelleri olduğunu iddia ediyorsunuz. Bu konudaki görüşlerinizi biraz açar mısınız?

Epigon lafını siyasî bağlamda ilk kez, Stalin'in epigonlarından bahsederek, Troçki kullanmıştı. Troçki, özetle, Stalin'in tutarlı, kapsamlı bir teorisi olmasa da, ortada sonuna "izm" eki getirilecek bir takım belirgin gö-

rüşlerin var olduğunu ve epigonların da bunları alabildiğince abarttığını söyler. Bu bağlamda devam edersek, evet, Kemalizm otoriterdir. Ancak, Kemalizm yalnızca otoriterdir dersek gerçeğin öteki yanını kaçıırız. Ama, epigonların elinde, özellikle de yakın zamanlarda, Kemalizmin bu otoriter yanı son derece abartılmıştır ve bunlar zihinlerimizde "otoriter yönetim Kemalizmdir" gibi bir özdeşliğin oluşmasına neden olmuşlardır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, epigonların, olmayan bir şeyi var gibi göstermeleri değil, olan bir şeyi abartmalarıdır. Bu bağlamda, Kemalizm otoriterdir, Mustafa Kemal'in otoriter eğilimleri vardır, ama bunlar abartılmıştır. Çünkü bir ideoloji veya bir kişi adına yönetenlerin bu ideoloji veya kişiyi bir dokunulmazlık mertebesine yüceltmeleri gerekir ki, daha sonra bu ideoloji veya kişi adına ahkâm kesebilsinler, kafa kesebilsinler.

Çeşitli yerlerde yayınlanan yazılarınızda Mustafa Kemal'in otoriter olduğundan ve başka türlü olmasının beklenemeyeceğinden bahsediyorsunuz. Bu söylediklerinizden yola çıkarak öncelikle şunu sormak istiyorum: Neden başka türlü olması beklenemezdi?

Demokrasi insanın doğuştan sahip olduğu bir erdem değildir ve birey ya da toplum ancak bir uğraşla, o yönde bir eğitim alarak, kendini eğiterek demokrat olabilir.

Bir birey açısından baktığımızda ilk doğal insanî tepki baskıcı olmaktır. Bunu bireyden alıp topluluklar ve toplumları kapsayacak şekilde genişletirsek, her ne kadar durum biraz daha karmaşık bir hâl olsa da, temel noktalarda bir değişiklik olmuyor. İnsanlar binlerce yıldan beri otokratik yönetimlere, bu yönetimler altında rahat etmeye alışmışlar ve bu, adeta insanın yapısına yerleşmiş bir şey. Dolayısıyla Osmanlı toplumu gibi hiç bir demokratik pencerenin açık olmadığı bir toplumda yetişen insanların (Bu arada Osmanlı dışındaki demokrasi de tartışılır; o dönemde Osmanlıya göre daha demokratik bir yapı arz eden bir Avrupa söz konusuydu, ama bugünün kriterleriyle değerlendirildiğimizde Avrupa'da da son derece anti demokratik rejimlerin olduğu gerçeği ile karşı karşıya kalırız.) arasından çıkan bir liderin neden demokrat olmadığını sorgulayacak durumda değiliz. Polonya ya da Romanya'nın başına geçen adamın da çok fazla demokrat olmasını bekleyecek durumda olmadığımız gibi...

Osmanlı toplumunda hiçbir demokratik pencerenin açık olmadığını söylediniz. Günümüz demokrasilerin en önemli unsurlarından birinin sivil toplum olduğu, onun demokrasiyi ayakta tutan ve demokrasinin devamını sağlayan en önemli güvence olduğu öyle zannediyorum ki üzerinde uzlaşabileceğimiz bir konu. Bu bağlamda, Osmanlı toplumuna baktığımızda çoğulculuk ve kısmen de özerk yapılanmalar dikkatimizi çekiyor. Toplumun bu görünümünün ulus yaratma sürecinde büyük ölçüde ortadan kaldırdığını hesaba katarsak, yaklaşık 200 senelik Osmanlı modernleşme hareketinin ulaştığı nokta itibarıyla demokrasiye evrilmeye ihtimali yok muydu?

Bir kere, Osmanlı'daki ıslahat hareketlerinin demokratik olduğunu söyleyemeyiz; çünkü, ıslah ya da tanzim edilmek istenen şeyin demokratik bir yapılanmayı doğurması gibi amaçları yoktu. Bugünden dönüp, Osmanlı'da bir çok cemaat vardı, Osmanlı yekpare bir bütün değildi, o hâlde Osmanlı'da

sivil toplum vardı sonucunu çıkaramayız. Bu bir sivil toplum felsefesinin ya da onu oluşturma yolundaki bir iradenin ürünü değildir. Örneğin, azınlık denilen grupların başka türlü olmanın yaratacağı sonuçlara katlanmamak için kimliklerini muhafaza etmesine müsaade ediliyor. Rumlar var. Ermeniler var. Onlar Rum ve Ermeni olacaklar ve böyle oldukları için zaten "aşağılık" da olacaklar. Dolayısıyla bizim onlarla karışmamız gerekmiyor. Bizim onların varlığını kabul etmemiz de demokratik bir tutumun sonucu değil, eğer "demokrasi" lafını ciddiye alacaksak. Burada biz Türk ve müslüman camia olarak onlarla beraber yaşıyoruz, ama kendi değerlerimizle yaşıyoruz. Onlarla fazla bir alışverişimiz yok. Bunları fazla abartmamamız gerekiyor. Osmanlı multinasyonalitesi başka yerlerle kıyaslandığında ileri bir aşama olarak görülebilir. Örneğin, Ukrayna'da Yahudiler katledilirken, Osmanlı'da farklı dinsel ve etnik kimliklerin bir arada yaşadığını görüyoruz, ama bu, bir demokratik felsefenin ya da sivil toplum teorisinin sonucu değildir. Ve Türk müslüman cemaat kendi içinde halifesiyle, paşalarıyla, vezirleriyle gayet otokratik bir yaşam sürüyordu.

Yine bir yazınızda Kemalizm'in otoriter bir yapı arz etmesine rağmen, çağdaş faşist ve faşizan rejimlerden farklı bir siyasi örgütlenme tasavvuru ve pratiği olduğunu söylüyorsunuz. Diğer taraftan, Cumhuriyet dönemindeki pratiklere baktığımızda faşist rejimlere taş çıkartacak uygulamalar, siyaset aracılığıyla toplumun ve bireylerin yaşamını tanzim etme ve ona hâkim olma çabaları dikkatimizi çekiyor. Örneğin, hatırladığım kadarıyla, hiçbir faşist rejimde insanların kılık-kıyafetine bir müdahale söz konusu değil. Buradan yola çıkarak, faşist ya da faşizan rejimlerle Kemalizm arasındaki sınır ya da fark sizce nedir?

Kıyafete müdahale etmek elbette demokratik bir şey değil. Bunun yanında, o dönemdeki faşist rejimlerde kılık kıyafete mü-

dahale edilmiyorsa bu, söz konusu rejimlerin böyle bir sorunu olmadığını gösterir. Örneğin, İtalyanlar'ın kıyafet ile ilgili bir sorunu yok; çünkü, onların Batılılaşmak gibi bir programları yok. Zaten İtalya Batı'da bir ülke. Öte yandan, Türkiye'de başka bir medeniyete geçmek gibi bir problem olduğu için ve bu oldukça yüzeysel bir anlayışla yerine getirilmek istendiği için kıyafet önemli olmuştur. Dolayısıyla, şiddet ve baskı o yönde gelmiş. Atatürk'ün Birinci Meclis'ten başlayarak yakın çevresi ve arkadaşları Nazizm değil ama İtalyan Faşizmi'nden ilham, feyz almışlardır. Recep Peker, Yunus Nadi, Falih Rıfki... (Bu dönemde Avrupa'ya baktığımızda da, anti liberal zihniyetin oldukça yoğun bir hâkimiyetinin olduğunu, azgın bir ideolojik şahlanmanın yaşandığını görüyoruz.) Örneğin, Falih Rıfki *Roma Berlin Moskova* adlı kitabında, Moskova'nın dahi Paris ve Londra'nın, yani liberal bir düzenin yanında tercihe şayan olarak nitelenebileceğinden söz ediyor. Yeter ki, Londra, Paris gibi bir rezillikle karşılaşmayalım. Yani, komünizm bile ehven-i şer. Kel Ali, Kılıç Ali, Mahmut Esat Bozkurt, Yunus Nadi gibi kişilerin tamamen bir duçe ideali olmasına karşılık, Mustafa Kemal Mussolini'nin soytarılığının farkındadır ve bildiği kadarıyla Hitler'e de hayatı boyunca yakınlık göstermemiştir. Ancak, bunun yanında, bana öyle geliyor ki, Mustafa Kemal Hitler'den ziyade, belki de bir Akdenizli olarak Mussolini'ye kendini daha yakın bir tehlike görüyordu. Mustafa Kemal "benim" diyen bir liderdi ve bundan ötürü bu adamlara hayranlık duymasına imkân yoktu. Yani, öncelikle "Mussolini kim oluyormuş diye bakacak, tavrı bu şekilde olacak. Tabii bir yandan da, Mussolini de Türkiye için bir tehlike arz ediyordu. Meşhur hikâvedir, Fevzi Çakmak Antalya'ya demir yolu yaptırmaz, İtalyanlar gelir memleketi işgal eder diye, tıpkı Sovyetler'in bombalaya-

cağı korkusuyla Zonguldak'da fabrika yap tırmadığı gibi. Demir çelik fabrikasının Ka rabük'de olmasının nedeni budur. Bu konuda Atatürk'ün, güvenilir olduğuna inandığım, Amerikalı general McArthur ile yaptığı bir konuşmayı okumuştum yıllar önce. 1939 yılında, savaş öncesinde yapılan bir konuşmada Atatürk adeta bütün savaşın bir tahlini yapar ve sonucunu da söyler. Almanya ve İtalya'nın savaştan hüsranla ayrılacağını ve bunun gibi bir çok şeyi ifade eder ki, bu, Mustafa Kemal'in kuvvetli yanıdır. Çok iyi bir reel politikçi ve askerî stratejist olduğu için bunları gayet iyi görebiliyor. Dolayısıyla, bu noktada faşist ya da nazi rejimi ile olan farkı görebiliriz.

Peki, Türkiye'de ortaya çıkan rejime ve uygulamalarına baktığımızda ne söyleyebiliriz?

Herhâlde onlara yakındır. Ama en çok, Doğu Avrupa'da yeni kurulmuş ulus-devletlere ve onların otoriter yapılarına benzer Polonya'ya, Macaristan'a...

Peki aradaki o ince sınırdaki ne ya da neler var. Ya da faşist diyemediğimizden mi Kemalist rejimin faşist rejimlerle benzerliklerinden önce farklarını görme ya da bir fark arama gayretindeyiz? Korkuyor muyuz faşist demekten?

Hayır. Öyle olduğuna inansam söylerim, ama inanmıyorum. İki neden var, ama ona gelmeden önce şunu söyleyeyim. İki harp arası Avrupa. Bir tarafta oldukça yalnız kalmış İngiltere ve Fransa'nın liberal rejimleri, ki bunlara askerî anlamda pek de fazla kıymet-i harbiyesi olmasa da Hollanda, Belçika ve İsveç gibi İskandinav ülkelerini ekleyebiliriz, öbür tarafta tek başına duran ve alabildiğine büyümüş, komünizmin temsilcisi olduğunu iddia eden Sovyetler Birliği. Yine bir tarafta, faşist İtalya ve Nazi Almanyası. Bir diğer tarafta ise, İspanya ve Portekiz var ve bunlar, bence, ne faşist ne de Nazi olarak nite-

lenebilecek rejimler; zira burada daha geleneksel bir otoriter yapının hâkim olduğunu görüyoruz. Daha Doğuya baktığımız zaman da Pilsudski'nin Polonyası, Horthy'nin Macaristanı, krallık hâlinde olan, ama aynı zamanda kuvvetli adamlar tarafından yönetilen Romanya ve Bulgaristan ve daha sonra Yugoslavya'nın önemli bir bölümünü oluşturacak olan Sırp-Hırvat-Sloven Krallıkları. Türkiye'nin modeli bunlara daha çok yakındır. Ne İtalyan ya da Alman modeli ne Sovyet modeli ne de liberal diyebileceğimiz bir model... Biraz Salazar, biraz Horthy, biraz Pilsudski, böyle bir otoriter rejimdir. Öbür hikâyeye, faşist demememin nedenine gelince, klasik faşist rejimler olarak İtalya ve Almanya'yı alacaksak, buralarda esasen bir tür devrim oldu. İtalyan faşizminin ve nazizmin iktidara gelişi, alttan gelen bir sınıfın yukarıyı dolduran sınıfı yerinden iterek, onun yerine oturmasıyla gerçekleşti. Almanya'da nazizim esasen Prusya Junkerlerinin o zamana kadar bir şekilde süren hegemonyasını nihâ olarak sona erdirdi. Naziler, Hindenburg ve Ludendorff gibi Junkerler'in ağa babalarının yardımıyla iktidara gelmişler, fakat ondan sonra yine ilk tekmeledikleri de Junkerler olmuştur. Aynı şekilde, Mussolini'nin gerek kendisi gerekse de hareketi aşağıdan gelmez, yani bir tür pleb, aşağı orta sınıf hareketidir. Mussolini de iktidara gelince kralın, aristokratların vb.'nin temsil ettiği değerleri elinin tersi ile bir kenara itip bir tür orta sınıf diktatoryası kurdu. Mustafa Kemal'de çok daha klasik, geleneksel devlet gidişatı vardır.

Bazı İslâmcı yazarlar Mustafa Kemal'in en büyük takıyeci olduğunu, zira Anadolu'da ona verilen desteğin arkasında laik bir cumhuriyetin kurulması değil, saltanat ve hilafetin kurtarılması isteğinin yattığını, ki Mustafa Kemal'in vaadlerinin de bu yönde olduğunu belirtmekte. İslâmcı yazarların bu iddialarından yola çıkarak, az önce İtalya ve Almanya örneklerinde sözünü ettiğimiz, "iktidara gelmek için iktidar-

lakilerin adını, gücünü ya da toplumsal tabanını kullanıp, iktidara geldikten sonra ilk iş olarak bunları tasfiye etme" süreci ile Türkiye'deki pratik arasında bir benzerlik kurulabilir mi?

Evet, böyle bir benzerlik kurulabilir, ama yine de bu iki modeli aynı kalıplar içine sokmak biraz zor görünüyor. Bugün baktığımızda, demokratik dünya olarak nitelediğimiz Amerika Birleşik Devletleri ve Batı Avrupa ülkeleri içerisinde millî devlet kurma biçimleri bakımından bize en yakın olan ülke, benim bildiğim kadarıyla, Almanya'dır. 1866'da Prusya bir askerî harekate girişiyor ve Danimarka'yı, Avusturya'yı, arkasından da Fransa'yı hezimetle uğrattırıyor. Bunun sonucunda 1871'de geri kalan, Lihtenştayn ve Lüksemburg dışında bütün Alman prensipalitelere bir araya geliyorlar ve Prusya, Bismarck ile, bir muzaffer savaşın ardından ordu öncülüğünde Alman birliğini kuruyor. Burada Prusya'nın kendinden büyük bir Almanya kurduğunu görüyoruz. Biz ise bir imparatorluk kaybediyoruz. Çeşitli savaşlar kaybediliyor bu dönemde ve en sonuncusu I. Dünya Savaşı. Ama bundan sonra bir savaş daha oluyor ve ordu ve ordunun başındaki adam Türkiye'yi kurtarıyor ve kurtardığı alanda, yani daha dar bir alanda Türkiye Cumhuriyeti'ni kuruyor. İkisinde de savaş kazanmış bir ordu yeni devleti kuruyor ve ister istemez militarize bir ideoloji kuruluşundan itibaren bu devlete egemen oluyor. Ama, Almanya bunu yaptıktan sonra inanılmaz bir hızla bir sanayi devi hâline geldi. Osmanlı toplumundan çıkma Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ise böyle marifetlerinin olmasına imkân yoktu. İşte, Türkiye ile Almanya arasında yapacağımız benzetme de buraya kadardır, yani biçimsel bir benzerlik ile sınırlıdır; çünkü, Türkiye'nin bundan sonra yaşayacağı sorunlar ancak bir üçüncü dünya ülkesinin karşılaacağı türdendir: Ekonomik kalkınma, devletçilik...

Buradan başka bir alana geçmek istiyorum. Sizce, Cumhuriyet'in düşünsel saha üzerindeki et-

kileri nelerdir? Örneğin, dil devrimi, üniversite reformu gibi, kanaatimce, düşünsel alanı belirleme gayretindeki faaliyetleri nasıl yorumlayabilirsiniz? Gerek akademide, gerekse akademi dışındaki entelektüel yaşamda yaşanan sığılın, kısırlılığın tüm bu sözü ettiklerimizle sizce bir ilişkisi var mıdır?

Tabii dil devrimi korkunç bir şey. Hâlâ zararlarını yaşıyoruz ve yaşayacağız da. Malesef ki, tarihte olan şeyleri geri almak mümkün değil, olmamış gibi yapmak da mümkün değil. Olmuş bir felaketin üzerinden ne toparlayabilirsek...Zihinlere derinden müdahale eden kan gölüne bulayan bu faaliyetlerin arkasında istikrarlı, iç tutarlılığa sahip bir milliyetçilik de yok. Bir ona, bir buna saldıran, kendi içinde zig zaklı, (bir dönem "öz Türkçe", bir dönem "Güneş-Dil Teorisi" gibi) özellikle de o dönemde yaşayan insanlar açısından stabilize edici bir özelliğe sahip bir milliyetçilik söz konusu. Benim bir çok yerde anlattığım bir hikaye var, bir kuşaklar karşılaştırması: Bugün Türkiye'de bir düşünce hayatı, bir akademik hayat varsa bunları bizde ilk defa kuran bir kuşak vardır, kimi zaman üniversitede kürsü kurarak kimi zaman da yazarak çizerek. Bu kişilerin ortak özellikleri, Cumhuriyet kurulduğunda aşağı yukarı 20'li yaşlarını doldurmuş, yani Cumhuriyet'in kuruluşundan önce disiplinlerine ilişkin formasyonu tamamlamış olmalarıdır. İktisat tarihi denildiği zaman Ömer Lütfi Barkan, genel tarih alanında Fuat Köprülü, ekonomide Ahmet Hamdi Başar, edebiyat alanında Ahmet Hamdi Tanpınar, arkeolojide Arif Müfit Mansel, coğrafyada Besim Darkot, Şevket Süreyya, Hilmi Ziya, Ömer Rıza ve daha birçokları, Berkes, Ataç, Nusret Hızır v.b. Bunlar pek çok bakımdan aşılmış, yıpranmış olabilir, ama tarihî bir rol oynadıklarından da kuşku yoktur. Bundan sonra Cumhuriyet düşünce tarihindeki aydın kuşağa baktığımız zaman, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın gibi şahsiyetleri görüyoruz, ki

bunlar Osmanlı'nın kültür-yoğun/ ideoloji-zayıf karakterinin tersine, ideoloji-yoğun/ kültür-zayıf modelinin içinde yetişen, yani bir anlamda ideolojinin yarattığı şahsiyetleridir. Ardından, tek-parti rejiminden çok-parti rejimine geçiş döneminde doğan insanlar yeni bir kuşak olabildiler, ki ben de o kuşaktan sayılırım. Bunlar 20'li yaşlarına geldiklerinde artık Türkiye'de bir özel teşebbüs vb. vardı ve bu dönemde Türkiye'de entelijansiyanın ayağını basabileceği tek yer devlet olmaktan çıkmıştı. Günümüze döndüğümüzde, bana göre, yaşadığımız sorunların çözümünün en önemli ayağı Kemalizmin bulunduğu yerden normalleştirilmesidir.

Sizce, Kemalizmin siyasî arenada yarışan ideolojilerden biri hâline getirilmesi için neler yapılabilir?

Tabii çözüm Kemalistler'in ne yapacağına değil de, başkalarının ne yapacağına bağlı. Meselâ, ben liberalim, ben sosyalistim diyenler hâlâ Kemalist olmaya devam edeceklerse yapacak fazla bir şey yok. Bir kere bu sözü ettiğim kesimler bu tutumlarından vazgeçmeli. Ayrıca, onlar varsa Kemalizm de onlardan biri olur ve örneğin Türk milliyetçiliğinin bir versiyonu olarak ne yapacaksa yapar.

Sizce sol bu konuda üzerine düşeni yaptı mı?

Hayır.

Peki bunun nedeni sizce nedir? Örneğin, Yalçın Küçük'ün iddia ettiği gibi, solun Kemalizm ile yüzleşmemesinin nedeni kimi dönemlerde İslâmî hareketin, kimi dönemlerde ise "faşist" hareketin yükselişini engellemek gayesiyle Kemalizme eklemlenmesi mi? Yani pratik zeminli mi; yoksa sosyalistlerin/ sosyalizmin Kemalizm ile buluştuğu felsefî noktalar var mıdır?

Benim anladığım sosyalizm böyle bir şey ile uzlaşmaz. Yani, milliyetçilik ile uzlaşmaz. Sosyalizmin de kalkınmacı bir tarafı vardır ve buradan Kemalizm ile bir ortaklık kurul-

ması mümkün olabilir; ama o zaman da her şey ile her şeyin ortaklığını kurmak mümkün olur. Kalkınmacı olmayan ne var ki... Burada bizim sosyalistlerin handikapları var. Türkiye'deki sosyalistler zaten bir sosyal mücadele vb'nin, yani bir geleneğin olmadığı bir toplumda doğmuşlardır. Aynı zamanda dikkat çekici bir nokta, bir çok alanda olduğu gibi Batı'dan gelen düşünceler de ilk kez gayri müslüm azınlıklar arasında filizleniyor ve ilk önemli eylemleri bunlar yapıyor. İştirakçi Hilmi örneğinde olduğu gibi... Dolayısıyla, kendini bir millî devlet olarak Türk Türke bulduğun zaman, o geleneklerden kopmuş oluyorsun. Türkler arasında da her şey İttihat Terakki ile başladığı için ve İttihat Terakki de özünde milliyetçi bir hareket olduğu için, ne olursan ona ek oluyorsun. İttihatçı sosyalist, İttihatçı liberal, İttihatçı sağcı vb. Örneğin, Türk solunun ilk "şehiti" olarak anılabilecek adam, Mustafa Suphi gayet koyu bir Türk milliyetçisi olarak yurt dışına gitmiş ve orada Rusya'daki devrimden etkilenmiş. Yani bugün dünyada insanların düşüncelerini ne kadar çabuk değiştirebildiği hakkında kendi hayatımızdan bakarak bir çıkarsama yaparsak, o adam hangi düşüncesini hangi zamanda ve ne kadar değiştirecek? Kaldı ki, buldukları ortam mâlum... Bakü Kongresi'nde Enver Paşa da var. Tamam onun orada olmasından komünistler memnun değil, onu bir an önce sepetlemeyi düşünüyorlar, ama Enver Paşa oraya gelebiliyor. Sosyalizm rejimi tehdit eden bir düşünce biçimi, örgütlülük, eylemlilik olarak ortaya çıktı, yani ihtilalcı bir niteliği var. Dolayısıyla, sosyalizm nerede ortaya çıkarsa çıksın rejimin düşman ilân edeceği, rahat vermeyeceği bir konumdadır. Ortaya çıktığı yer Batı, yani muhalif hareketlerin, göreceli olarak değerlendirirsek, boğulamadığı yer. Ancak, sosyalizm oradan başka yerlere kaydığına, ki enternasyonalist yapıda olduğundan kayması oldukça normal, kendini çok daha el-

verişsiz ortamlarda buluyor ve toplumun koşulları onun tek başına, bağımsız durmasına imkân vermediğinden, onun bir şeye tutunarak ayakta durması kaçınılmaz oluyor. Bizimkinden farklı bir örnek Lâtin Amerika'dır. Burada 19. yy başlarında kurulan cumhuriyetler, Arjantin, Uruguay, Şili.. Bunlar Avrupa liberal modelinden esinlenen rejimler. Dolayısıyla da, sosyalist parti olcaksın olsun diyorlar ve burada sosyalist partiler partilerin gölgesinde kendilerine yer bulan, küçük partiler olarak varlıklarını muhafaza ettiler. Bizde böyle bir şey de yok. Tabii böyle bir durumda Türkiye'de sosyalizmin Kemalizmin dibinde çiçek açması gayet normal. Meselâ, daha önceki dönemde İttihatçılar var olan İştirakçi hareketi bastırmışlar ve İştirakçi Hilmi'yi sürgüne göndermişlerdir vs. Ama sonradan bütün o tarihi toparlayıp, hepsini aynı ilerici çizginin içine koyunca sanki sosyalizm, ittihatçılık hep beraber gidiyormuş gibi görüldü birçoklarıncâ. Meselâ, 150'lik Refik Halid İştirakçi Hilmi'ye İttihat Terakki'ye olduğundan daha yakındır. Onun için de zaten 150'lik olmuştur sonunda. Şimdi burada sadece bir korunma içgüdüsünün ötesinde, zaten adamların akra-ba olduğunu görüyoruz. Yani, Türkiye'de entelijensiya yetiştiren zaten az sayıda ocak var. Bu ocaktan herkes tanışarak çıkıyor, herkesin ailesi birbirini tanıyor ve bunlardan bazıları daha solcu oluyor. Ama aynı ortamda yaşayan, nefes alan adamlar. Bütün bunlara bir de, Lenin vb. öncülerin "Türkiye gibi proletaryası olmayan ülkelerde emperyalizmle mücadele edecek rejim olabilecek en iyi rejimdir, o hâlde bu rejimlerin Komintern tarafından desteklenmesi gereklidir" gibi bir görüşü ekleniyor. Bu bağlamda, Türkiye'nin Komintern'e ciddi bir taviz verdirilmesi gibi önemli bir başarısı vardır. Mustafa Suphi'yi öldürten biz olmuşuzdur, ama böyle bir stratejide karar kılındığı için Komintern bize yardım etmeye devam etmiştir. Sayemizde

ciddî bir komünist ilkeyi çiğnemiştir. Elbette bu onların üçüncü dünyaya bakarak saptıkları bir strateji, ama sonunda kendileri aynı noktaya gelmişlerdir. Gerek önce Sovyet sosyalizmi, gerek ondan çok sonra ortaya çıkan Çin sosyalizminin bir enternasyonalist sosyalist hareketin erken öncülerini mi, yoksa enternasyonel kapitalizme karşı sosyalizme mâl edilen bazı yöntemlerden de yararlanan bir millî direniş mi olduğu tartışılır. Bence daha çok ikincisidir.

Son olarak eklemek istediğiniz bir şeyler var mı?

Madem Kemalizm'den konuşuyoruz, düşündüğüm bir şeyi aktarmak isterim. Türkiye'de milliyetçilik genel bir akım olarak daha Türkiye ortada yokken Osmanlı zamanında başladı. Her ne kadar daha önce dil alanında söylenen, yazılan bazı şeyler olsa da, esas olarak 1900'lerde başlayan milliyetçilik hareketi teori ve pratik buluşmasını İttihat ve Terakki'de gerçekleştirdi. İlginçtir, İttihat ve Terakki'nin kurucularından yalnızca biri Türk'tür. Diğerlerinden ikisi Kürt, biri Çerkez ve biri de Arnavut'tur. Bu, o dönemde çok yadırganacak bir durum değil. Büyük Macar millî kahramanı Kossuth da Hırvat ve Alman anne babadan doğmuştur ve "hariyata baktığımda Hırvatistan diye bir yer görmüyorum" diyordu. İttihat Terakki'ye geri dönersek, bu örgüt ancak Makedonya'daki genç subaylar tarafından benimsendiği zaman bir gerçeklik kazandı ve bu dönemde fiilen İttihat Terakki'nin teorik dünyası Makedonya idi. Yani, Ahmet Rıza Bey gibi şahıslar Paris'de oturup, pozitivizm vb. meseleleri anlayabildiği kadar orada oturup, izlemeye çalışıyorlardı ama esas sonradan İttihat Terakki ile birlikte memleketin yönetimini devralacak kadro Makedonya'da siyasî stajını yapıyordu. Orada da komiteler, çete savaşları vardı ve sözünü ettiğimiz şahıslar bununla, bu kültürle yetiştiler. Dolayısıyla

onların iktidara varma mücadeleleri komitelerden öğrendikleri yöntemlerle gerçekleşti ve bunun da başında siyasî suikast geliyordu. Bugün İttihat Terakki'nin mektuplaşmalarına baktığımızda bunların "hep kimi vuralım, nasıl vuralım?" üzerinden yürüdüğünü görüyoruz. Bu sözünü ettiklerimiz sadece Türklere, İttihat Terakki'ye özgü bir durum değil. Başka yerlerde, örneğin aynı dönemde Rusya'da da benzer olaylar bu dönemde vuku buluyor. Zaten, Dünya'nın başka bir yerinde olmamış bir şey Türkiye'ye gelmez, çünkü biz hiçbir şeyi, Türk milliyetçiliği ve Turancılık dahil, kendimiz yaratmadık. Örneğin, İran'da Şah'ı öldürdükleri zaman burada İttihatçılar, "aferin, helal olsun adamlara biz hâlâ yapamadık" derler. Abdülhamit'i öldürme plânları yapılır, bozulur. Böyle bir ortam. Ve bir sürü adam bu dönemde vurulur, Enver Paşa eniştesini vurur...

Peki, tam da bu noktada İzmir Suikastini nasıl değerlendirebilirsiniz? Zira, bildiğim kadarıyla, ortada delil olarak değerlendirilebilecek somut herhangi bir bilgi yok ve bu olayın ardından dönemin muhalif şahsiyetlerinin tümü bir şekilde sahmeden itiliyor?

Evet, kuşkusuz ki bu olayın da sözünü ettiğimiz suikast kültürü ile bağlantısı var ve İttihatçılar suikastler gerçekleştiriyorlar veya bunlara teşebbüs ediyorlar, burası oldukça kesin, bu noktada şüphe edecek bir durum yok. Böyle bir olay gerçekleşme bile, rejimin istediği şeyler gerçekleşmiş gibi gösteriliyor ve bu sayede tehlike arz edebilecek herkesi toparlayıp, tehlikeli olmayacak hâle getirmek mümkün oluyor. İttihatçılar bu yöntemle iktidara geldiler ve bundan sonra da aynı yöntemleri devam ettirdiler. Örneğin, en dışı dokunurlardan biri Şemsi Paşa suikastidir. Abdülhamit'in ayaklanmayı bastırmak üzere gönderdiği Şemsi Paşa'nın İttihatçılar tarafından öldürülmesi ve yine aynı

günlerde Arnavutluk'da Lezkovik denilen bir yerde, buradaki olayla hiçbir ilgisi olmayan, bir iç mesele sonucu gerçekleşen ayaklanmanın ardından Abdülhamit olayların büyüdüğü, müthiş bir hâl aldığı zannederek Meşruiyeti ilân eder. Böylece İttihatçılar iktidar olurlar, ancak iktidar olduktan sonra da bu yöntemleri devam ettirirler. Hasan Fehmi, Ahmet Samim gibi muhalifleri tabancayla "aşağı indirmek", siyasî suikastler ve her türlü komita hareketi... Daha Ermeni Kıyımı'na gelmeden İttihat Terakki adına umum müfettiş olan Celal Bayar'ın yönetiminde Ege'deki zengin Rumları korkutmak, kaçirtmak üzere çeteler kurulur. Makedonya'da vaktiyle bizimkilere yaptıkları gibi, Rum çiftliklerine baskınlar yapılır. Yani, İttihat Terakki bu yöntemlerle milliyetçilik yapmıştır ve yine onun içinde Enver Paşa meşhur Teşkilât-ı Mahsusa'yı kurduştur. Bu, dünyada hesaba gelmeyecek bir olay. Bir bakan kendine bağlı istihbarat servisi kuruyor. CIA'yi bir bakan kuruyor ve meselâ CIA Amerika Başkanı'na haber vermiyor, yalnız o bakana haber veriyor. Böyle bir işleyiş! Bunun üzerine diğer ileri gelenler, Talat Paşa, Cemal Paşa kendi istihbarat servislerini kurduurmaya başlarlar. Bu, devlet başına gelmiş bir çetecilik örneğidir. Bu İttihatçı kadrolarla Mustafa Kemal'in başından beri arası açıktı. Mustafa Kemal de hırslı ve o ortamdaki herkes gibi iktidarda olmak isteyen bir adam ve bu tip insanların böyle bir ortamda birbirlerine karşı antenleri gayet iyi işler. Yine bu dönemde iktidardakiler Mustafa Kemal'i iktidardan uzak tutuyorlar. Ama bu uzun vadede Mustafa Kemal'in işine yarıyor. Şimdi, kendimi onun yerine koyup düşündüğümde Mustafa Kemal'in gençlik yıllarının ne kadar hüsranda olduğunu görüyorum. Meselâ, hanedandan biriyle evlenerek acaba olur mu diyorsun, olmuyor; Vahdeddin'e yaver oluyorsun, ama oradan da pek bir şey çıkmıyor, arkası gelmiyor; İttihatçılarla birliktesin, Ha-

reket Ordusu'nun içindesin, onlarla birlikte plân yapıyorsun, ama sonra iktidarı başkaları ele geçiriyor ve seni uzaklara yolluyorlar. Derken, savaş kaybediliyor ve Mustafa Kemal Ahmet İzzet Paşa'ya beni "mutlaka müdafaa nazırı yapın" diye telgraf çekiyor. Kazayla adam Mustafa Kemal'i böyle bir göreve getirirse işlerin seyri değişecek. Bütün bunlar aslında Mustafa Kemal için çok faydalı oluyor ve o en radikal alternatifte doğru itiliyor ve orada da başarılı oluyor, kimseyle izlaşmadan. Ama, burada en önemli mesele, İttihatçılar tarafından uzaklaştırılmış bir adam olarak 1915'de Doğu Anadolu'da değil Çanakkale'de olması. Ermeni kıyımı yapılırken bununla hiçbir alakası olmayan ve Çanakkale'de ciddi bir savunma görevinde bulunan bir adam. Dolayısıyla, Savaş bittiğinde, Mustafa Kemal o kadrolar içinden çıkmış, etrafında birleşilebilecek hakikaten tek temiz isimdi ve liderleri, önder kadrosu gitmiş İttihat Terakki'nin de bunu değerlendirmek, Mustafa Kemal'e biat etmekten başka alternatifleri yoktu. Çünkü, o hezimetten sonra İttihat Terakki olarak yapabilecekleri başka bir şey yok. Mustafa Kemal de budala değil, yanına gidip nefer yazılmak lâzım. Ama tabii her nefer yazılanın samimiyeti de sorgulanır. Bunların kaçın kurası adamlar oldukları ortada. Hepsinin yazılmadığı da belli. Bu arada başka bir yere geçmeden şunu da ilâve edeyim, Mustafa Kemal Sakarya'da savaşı idare ederken, Enver de Gürcistan da Sakarya'nın yenilgiyle sonuçlanmasını bekliyordu. Savaş kaybedilince Enver son ümit olarak Anadolu'ya gelip, "Ey halkım, korkma. Sizi kurtarmaya geldim. İşte ben burdayım" diyecekti. Bu olmayınca tabii Enver de Türkistan'a gider ve orada ölür. Dolayısıyla, Cumhuriyet kurulup, vaziyetin anlaşılmasının ardından değişik mesafelerde Mustafa Kemal'in yakınında durmuş İttihatçılar bir karara vardılar. Bunların bir kısmı, Kel Ali, Kılıç Ali vs. Mustafa Kemal'in yanında durmaya karar

verdiler. Onun yanında durmamaya karar verenlerin yapacakları tek şey de, onu ortadan kaldırmaktı ki, bunun yolu suikasti. Başka ne olabilir ki, seçime gidecek hâlleri yok. Daha sonra suikaste teşebbüs yaşandı ve bunun ardından Mustafa Kemal'e biat edenler, biat etmeyenleri idama mahkûm etti. Hikâye de öylece bitti.

Peki Cavid Bey'in durumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Cavid Bey'in Mustafa Kemal'e biat ettiğini zannetmemekle birlikte, suikast teşebbüsü içinde bulunacağına hiç ihtimal vermiyorum. Daha başka yapıda ve ağırlıklı bir adamdı ve öyle ölümcül bir muhalif de değildi. Hatta Mustafa Kemal'in ona bir "gıncığı"nın olduğu söylenebilir. Meselâ, kaynağını tam hatırlayamıyorum ama, o Bulgaristan'da ve Cavid Bey'in Maliye Nazırı iken aldığı bir karar nedeniyle kendisiyle ters düşmesi nedeniyle Mustafa Kemal'in "böyle adamları asmalı" dediği yönünde bir hikaye anlatılır. Bu İzmir Suikasti olayı ile birlikte bütün muhalif takımlar toparlanmıştır. Örneğin, Sarı Efe denile adam esasen Çerkez Ethem hareketindedir vs.. Son olark şunu söyleyeyim: İttihat ve Terakki ile başlayan milliyetçilik Cumhuriyet ile birlikte Kemalizm olarak bir formülasyona tâbi tutuldu ve bu şekilde devam etti. Mustafa Kemal de İt-

tihatçılardan sitayişle bahsetmedi, onları beğenmediği, sevmediği gayet bellidir. Fakat, son döneme, özellikle 80'lere, Kenan Evren'e gediğinizde, ki bunlar Kemalist ve kendileri de öyle olduklarına samimiyetle inanıyorlardır, aslında bunların bütün uzantılarıyla Türk milliyetçisi olduğunu ve Kemalizmi de böyle tanımlamaya başladıklarını görürsünüz. Ben hep onu söylerim, Kemalist değilim ama Mustafa Kemal'in davranışlarının bir legalizmi vardır. İçinde var olduğu koşulların el verdiği ölçüde eylemlerine iyi kötü yön veren tarafı legalizmidir. Bunu çiğnediği zamanlar olmuştur. Ama, bir belli zaman dilimi içinde şu kadar insan nasıl davranıyor ve onlar arasında o nasıl davranıyor diye baktığımız zaman Mustafa Kemal'in bir meşruiyet arayışı olduğunu görebiliriz. Bu da Teşkilât-ı Mahsusa gibi, yöntem hâlinde siyasî suikast gibi uygulamalara uyan bir şey değil. Yani söyleyeceğim, bugün bize Kemalizm diye sunulan ve biat etmemiz beklenen aslında tam Kemalizm de değil. Ermeni kıyımı gibi Kemalizmin hiçbir şekilde sorumlu olmadığı birtakım Türk milliyetçiliği vahşetlerini de içine alan ve bunların hepsine birden inanacaksınız diye empoze edilen bir eklektik toplum. Yani, artık ben bile bu yeni kavrayışa karşı bir yandan da Mustafa Kemal'in hakkını savunmak durumunda kalıyorum.

Teşekkür ederim.